

АНОТАЦІЯ

Костів М. Б. Регіональна преса УСРР як інструмент комуністичної пропаганди на Чернігівщині (1929–1933) – Кваліфікаційна праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія. Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2021.

Дисертація виконана в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя.

Одним із основних інструментів пропаганди, які активно використовував комуністичний тоталітарний режим, була преса. У кінці 1920-х – на початку 1930-х рр. помітно розширилася мережа газет, що виходили на всіх рівнях – від центральних органів партії до стінгазет при колгоспах, сільбудах, МТС тощо. У дослідженні проаналізовано публікації в місцевій періодиці Чернігівщини, застосовувані для масштабного пропагандистського впливу на мешканців регіону.

Крім «пасивної» пропаганди, місцева преса ставала діяльним учасником впровадження необхідних режиму масових кампаній та політичних рішень. У дисертації досліджено висвітлення в газетах процесів колективізації, розкуркулення, посівної, антирелігійної та хлібозаготівельної кампаній, а також участь штатних і позаштатних співробітників редакцій у їх проведенні.

Характерними рисами друкованих засобів масової інформації у цей час були:

- акцентування уваги на ході та проблемах масових кампаній, оскільки пропагандистський супровід та стимулювання їх успішного виконання були ключовими завданнями діяльності місцевої преси в цілому;
- тенденційність, необ'єктивність і гранична вибірковість у підборі та трактуванні матеріалів для публікацій – газети повідомляли переважно про «успіхи» масових кампаній, а про факти опору згадували нечасто;

- штучне створення образу ворога/шкідника шляхом упередженого узагальнення – типовим способом тиску на чиновників найнижчого рівня і населення в цілому були статті про «бездіяльність» голів сільрад і колгоспів у селах, які не виконували планів, а також звинувачення так званих «куркулів» у «розкладницькій роботі» та перешкоджанні діям режиму;
- перетворення газети на додатковий важіль впливу в процесі реалізації масових кампаній, що заохочував змагання між колгоспами й селами, причому не тільки пряме, тобто через укладання спеціальних угод, а й опосередковане – сам факт регулярної публікації статистичних зведень спонукав до конкуренції;
- стимулювання мілітаризації мислення трудівників – газети культивували ставлення до масових кампаній як до своєрідних військових операцій, що, з одного боку, вимагали максимального напруження та мобілізації всіх сил, з іншого – готували населення до можливої війни із зовнішнім агресором.

Специфічним феноменом функціонування преси у досліджуваній період був робсількорівський рух. Робітничо-селянські кореспонденти, з одного боку, постачали партійні й державні органи інформацією про правопорушення та ситуацію на місцях, а з іншого, – самі втілювали в життя поставлені режимом завдання, ставали «організатором мас». Утім, неможливість проконтролювати увесь масив таких заміток та централізація преси призвели до того, що до кінця 1933 р. кількість робсількорівських дописів помітно зменшилася.

Специфіка мовного та візуального оформлення місцевої преси названого періоду полягає в тому, що:

- газетні жанри уніфіковувалися, підпорядковуючись головному – робсількорівській кореспонденції, паралельно формувався характерний стиль публікацій – риторичний, мілітаризований, безособовий;
- перехід від «скрипниківки» до нового правопису 1933 р. відбувався поступово і остаточно завершився наприкінці 1933 р.;

- візуальне наповнення, яке найчастіше надходило до редакцій «згори», було покликане пояснювати малозрозумілі моменти читачам, формувати образ зовнішнього і внутрішнього ворога, а також створювати псевдореальність щодо життя в СРСР.

Місцева преса досліджуваного періоду є специфічним історичним джерелом, опрацювання якого вимагає детальної верифікації. Зіставляючи матеріали преси із архівними документами, дослідник може більш комплексно розглянути проблему. Зокрема, газетні публікації є джерелами для вивчення окремих аспектів Голодомору:

- крадіжки колосків та картоплі з колгоспних полів, «охорона колгоспного майна» об'їждчиками;
- чорні дошки, які оприлюднювали на шпальтах місцевої преси, а також переліки репресивних заходів, застосованих до відповідних господарств і населених пунктів;
- робота магазинів мережі «Торгсін» (рекламні оголошення);
- конфіскації зерна, що лежало в «куркульських ямах», діяльність «буксирних бригад» та насильство, яке чинили останні.

Також регіональна преса Чернігівщини містить чимало фактичних даних про різні сфери суспільного життя – культуру, освіту, медицину, військову сферу тощо. Публікацій, прямо не пов'язаних із сільським господарством, у газетах виходило небагато, і в них помітне прагнення прикрасити дійсність попри тиражовані заклики до «самокритики».

Наукова новизна дослідження обумовлена поставленими завданнями.

Введено до наукового обігу:

- матеріали з місцевої преси Чернігівщини за 1929–1933 рр. Попри пропагандистське наповнення, вони слугують важливим джерелом інформації про локальний контекст Голодомору-геноциду та масових кампаній комуністичного тоталітарного режиму;
- новий фактичний матеріал із документів, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління

України, Центрального державного архіву громадських об'єднань та Державного архіву Чернігівської області, який суттєво розширює знання про діяльність місцевих газет в УСРР. Показано, що місцева преса мала чітку систему підпорядкування і координації діяльності. Із грудня 1932 р. функції управління районною пресою регіону увійшли до компетенції обласної газети «Більшовик», яка, своєю чергою, отримувала директиви з Харкова та Москви.

Вперше:

- виокремлено і систематизовано матеріали про висвітлення конкретних господарсько-політичних кампаній комуністичного режиму на сторінках газет. Проведено порівняльний аналіз публікацій із архівними документами;
- систематизовано матеріали з місцевої преси Чернігівщини 1932–1933 рр., що доповнюють документальну базу для вивчення механізму злочину Голодомору-геноциду;
- схарактеризовано регіональні особливості робсількорівського руху на Чернігівщині в 1929–1933 рр.;
- виокремлено мовленнєві та ілюстративні характеристики місцевої преси Чернігівщини згаданого періоду, простежено процес впровадження правопису 1933 р. в газетних публікаціях.

Уточнено:

- тезу про участь робсількорів в колективізації, розкуркуленні, обшуках та вилученні продуктів харчування в 1932–1933 рр.;
- особливості антирелігійної кампанії на Чернігівщині за публікаціями у друкованих ЗМІ регіону;
- специфіку цензурування місцевих газет Чернігівщини в досліджуваний період;
- характерні риси відображення різних царин суспільного життя (освіти, культури, медицини, військової сфери) у локальній пресі Чернігівщини 1929–1933 рр.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати, основні положення й висновки сприяють дослідженню пропаганди в СРСР. Зокрема, розкрито питання приховування правдивої інформації про Голодомор-геноцид через друковані видання. У роботі доведено, що більшість матеріалів, опублікованих у пресі, мали чіткі пропагандистські завдання. Сучасна російська пропаганда, яка заперечує факт злочину геноциду, спирається в тому числі і на газетні статті 1920–1930-х рр., зазначаючи як причину голоду так званій «куркульський саботаж». Дослідження може стати базою для створення курсів та тренінгів з інформаційної безпеки. На основі порівняння матеріалів, опублікованих у комуністичних газетах, з іншими джерелами інформації (архівними матеріалами, свідченнями очевидців) чітко прослідковується механізм перекручування та фальсифікації фактів через друковані ЗМІ. Наукові дані, зібрані в дисертації, можуть бути використані під час розробки відповідних тем з історії України, спецкурсів з історії преси та проведення уроків історії України в загальноосвітніх навчальних закладах. Результати дослідження також можуть бути доцільними для розробки спецкурсів з історії та краєзнавства.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, де викладено авторське бачення процесу розвитку місцевої преси на Чернігівщині у 1929–1933 рр.. Опубліковані наукові праці, висновки та пропозиції, сформульовані автором особисто, відображають його внесок у досліджувану проблему. У статтях, опублікованих автором, запропоновано системні підходи для вивчення використання місцевої преси з пропагандистською метою.

Публікації. Основний зміст та результати дослідження викладені у 7 одноосібних публікаціях та 2 публікаціях у співавторстві, із яких 6 – у фахових виданнях, визначених переліком ДАК МОН України, та виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз Web of Science Core Collection та Scopus, 3 – в інших наукових виданнях.

Апробація дослідження. Основні результати і висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, а також доповідалися на науково-практичних конференціях: «*Штучні голоди в Україні ХХ ст.*» (Київ, 2018), «Проблеми регіональної історії України» (Херсон, 2019), «Спаські читання» (Ніжин, Батурина, 2018), круглому столі: «Винищення Голодом. Пам'ять нації» (Київ, 2018).

Ключові слова: пропаганда, преса, Чернігівщина, Голодомор, робітничий рух, СРСР, УСРР, масові кампанії, хлібозаготівлі, антирелігійна кампанія, розкуркулення, колективізація.

ABSTRACT

Kostiv M. B. Ukrainian SSR regional press as an instrument of communist propaganda in Cherhihiv region (1929–1933). – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a PhD degree in the specialty 032 – History and Archeology. Zaporizhzhia National University. – Zaporizhzhia, 2021.

The dissertation was performed in the Nizhyn Mykola Gogol State University.

Contents of the abstract

One of main instruments of propaganda actively used by the communist totalitarian regime was press. In the late 1920s – early 1930s, it expanded the network of newspapers, which were released at different levels – from the central “organs of the party” to the wall newspapers in collective farms, village houses, machine and tractor stations, etc. In the study, the author analyzed the publications in the local press of Cherhihiv region, which were practiced for large propagandistic influence for the inhabitants of the region.

Along with providing “passive” propaganda, local press became an active participant of implementation of mass campaigns and political decisions the regime needed. In the dissertation, the coverage of collectivization, dekulakization, and sowing, antireligious and grain procurement campaigns in the newspapers was studied, as well as the participation of full-time and part-time employees of the editor’s offices in them.

Specific features of the printed mass media of the time were:

- emphasizing the course and problems of mass campaigns, since the key tasks for the activity of the local press in general were propagandistic accompaniment of these campaigns and stimulation of their successful performance;
- biases, non-objectivity and critical selectivity in choosing and interpretation of the materials for publication – the newspapers usually informed about the “successes” of mass campaigns and rarely mentioned the facts of resistance;

- artificial creation of the image of enemy / wrecker by the means of preconceived generalization – a typical mean of pressure onto the official of the lowest level and population in general were the articles about the “inactivity” of the village councils and collective farms heads in the villages which did not meet the grain quota, and also blaming the so-called “kulaks” for “degrading work” and hindering the regime actions;
- turning the newspaper into the extra lever of influence during the mass campaigns, which encouraged the competition between kolkhozes and villages – both direct (through signing special agreements) and indirect, when the very fact of regular publication of statistical data induced competition;
- stimulation of the military thinking of the workers and grain-growers – the newspapers cultivated the attitude to the mass campaigns as to almost military operations, that, on one hand, required maximum effort and mobilization of all resources, and, on the other hand, prepared the population to the possible war with outer aggressor.

A common phenomenon of the functioning of the press during the studied period was the movement of workers’ and farmers’ correspondents. These people (robsilkors) provided party and state bodies with information on offenses and the situation in the region, and actively implemented the tasks set by the regime and became “organizers of the masses.” However, the impossibility to control the whole mass of these publications led to the fact that the number of robsilkors’ articles clearly decreased to the end of 1933.

Specific features of language and visual design of the local press of the named period are as follows:

- newspaper genres were unifying by submitting to the leading genre, which was robsilkors’ correspondence; at the same time, the typical style of the publications (rhetorical, militarized, impersonalized) was formed;
- the transition from “Skrypnyk’s orthography” to the new orthography of 1933 was gradual and finally completed at the end of 1933;

- visuals, which in most cases were sent to the editor's offices from "above", were designed to explain obscure points to readers, to form the image of an external and internal enemy, as well as to create a pseudo-reality about life in the USSR.

Local press of the studied period is a unique historical source, working with which requires thorough verification. By comparing the materials from newspapers with the archival documents, the scholar could analyze the problem in more detail. In particular, the sources of information about the Holodomor are the newspaper publications on the following topics:

- stealing of grain and potatoes from the collective farm fields, "guarding of the kolkhoz property" by armed watchmen;
- black boards, which were published on the pages of local press, and the lists of the repressive measures used towards respective farms and settlements;
- the work of the shops of "torgsin" system (advertisements);
- confiscation of grain from "kulaks' pits", "towing brigades" activity and the violence of the latter.

Also, the regional press of Chernihiv region contains many factual data on various spheres of social life – culture, education, health care, military, etc. There were few publications not connected directly to agriculture, and they contain a visible desire to embellish reality, despite repeated calls for "self-criticism."

Scientific novelty of the study is caused by the research tasks.

The author introduced into the scientific use

- materials from the local press of Chernihiv region for 1929–1933. Despite propagandistic contents, they are a valuable source of information about the local context of the Holodomor genocide and mass campaigns performed by the communist totalitarian regime;
- new facts from the documents stored in the Central State Archives of Higher Authorities of Ukraine, Central State Archives of Public Unions of Ukraine, and State Archives of Chernihiv Region, which significantly expands knowledge about the activities of local newspapers in the USSR. It is shown that the local press had

a clear system of subordination and coordination. From December 1932, the functions of managing the district press of the region came under the jurisdiction of the regional newspaper *Bolshevik*, which, in turn, received directives from Kharkiv and Moscow.

For the first time,

- materials on the coverage of specific economic and political campaigns of the communist regime in the newspapers were singled out and systematized. A comparative analysis of publications with archival documents was done;
- materials from the local press of Chernihiv region in 1932–1933, which supplement the documentary base for studying the mechanism of the Holodomor-genocide crime, were systematized;
- the regional features of the robsilkor movement in the Chernihiv region in 1929–1933 were characterized;
- linguistics and illustrative characteristics of the local press of Chernihiv region of the mentioned period were singled out, the process of 1933 orthography implementation was traced in the newspaper publications.

The author clarified:

- the thesis on the participation of robsilkors in collectivization, dekulakization, searches and seizure of food in 1932–1933;
- features of the anti-religious campaign in Chernihiv region according to publications in the printed media of the region;
- specifics of censorship of local newspapers of Chernihiv region in the studied period;
- characteristic features of the reflection of various spheres of public life (education, culture, health care, military sphere) in the local press of Chernihiv region in 1929–1933.

Practical role of the study is that its results, main statements and conclusions contribute to the study of the USSR propaganda. In particular, the issue of concealing true information about the Holodomor genocide through print media was revealed. The thesis proves that most of the materials published in the

press had clear propaganda objectives. Contemporary Russian propaganda, which denies the fact of the crime of genocide, is based in part on newspaper articles of the 1920s and 1930s, citing the so-called “kulak sabotage” as the cause of the famine. Research can be the basis for creating informational security courses and trainings. Based on the comparison of materials published in communist newspapers with other sources of information (archival materials, eyewitness accounts), the mechanism of distortion and falsification of facts through the print media is clearly traced. The scientific data collected in the dissertation can be used during the development of relevant topics on the history of Ukraine, special courses on the history of the press and conducting lessons on the history of Ukraine at secondary schools. The results of the study may also be useful for the development of special courses in history and local lore.

Personal contribution of the researcher. The dissertation is an independently performed scientific work, which sets out the author's vision of the development of the local press in Chernihiv region in 1929–1933. Published scientific papers, statements and proposals were formulated by the author personally and reflect his contribution to the problem. The articles published by the author suggest systematic approaches to studying the use of the local press for propaganda purposes.

Publications. The main content and results of the study are presented in seven individual publications and two co-authored publications, of which six are published in the journals included into professional publications list defined by the State Attestation Commission of Ministry of Education and Science of Ukraine and in the international scientometric databases Web of Science Core Collection and Scopus. Three articles were published in others scientific journals.

Research approbation. The main results and conclusions of the dissertation were discussed at the meetings of the Department of History of Ukraine of Nizhyn Mykola Gogol State University, as well as reported at scientific and practical conferences “Artificial famines in Ukraine in the 20th century” (Kyiv, 2018), “Problems of the regional history of Ukraine” (Kherson, 2019), “Savior readings”

(Nizhyn, Baturyn, 2018), round table “Extermination by Famine. Memory of the Nation” (Kyiv, 2018).

Key words: propaganda, press, Chernihiv region, Holodomor, workers’ and farmers’ correspondents movement, USSR, Ukrainian SSR, mass campaigns, grain procurements, anti-religious propaganda, dekulakization, collectivization.